

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2007 LAPKRIČIO 3 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 215 (38)

Pastabos pačiam sau

Karas prieš vaikus

Jis Lietuvoje vyksta dviem-trim frontais. Pirmiausia, prieš savo vaikus, pradėdant kūdikiais, kariauja patys tėvai. Tiksliau – asocialios, kaip dabar įprasta sakyti, problemiškos šeimos, o ypač vadinamieji sugyventiniai. Kone kasdien televizija praneša apie smurto protrūkius šeimose, kai nukenčia vaikai, o labiausiai kūdikiai. Jie atsiduria ligoninėse – sumušti, sukrėstais smegenimis, nes girtas tėvas ar patėvis sumušė ne tik jų motinas, bet ir tuos bejėgius, negalinčius apsiginti padarėlius. Ir pačios motinos, pragerusios moralę, protą ir sąžinę, likimo valiai palieka savo mažamečius vaikus, o vėliau jau ir mokyklinius paauglius – alkanus, užrakintus namuose, neprižiūrimus gatvėse. Tokių šeimų sąskaita nuolat būna perpildyti kūdikių ir vaikų globos namai, kuriems vargiai gali pagelbėti populiarūs televizijos serialai – „Išsipildymo“ akcijos.

Antras frontas prieš vaikus „atidaromas“ mokykloje, kur mokinių tarpusavio santykiuose vis dažnėja patyčių ir net fizinių susidorojimų: stipresnieji skriaudžia silpnesnius. Tyčiojamosi iš fizinių negalių, iš psichologinių problemų, iš silpnųjų ir droviųjų nemokėjimo apsiginti. Tyčiojamosi kolektyviai, kai keletas užpuola vieną. Į šį „karą“ įsitraukia vis daugiau mergaičių, ypač paauglių. Pasirodo, jos būna dar agresyvesnės už berniukus. Net internete su pasimėgavimu platinami vaizdai, kaip įnirtusios paauglės spardo savo draugę. Ką apie tai mąsto jų mokytojai? Jie gūžčioja pečiais ir sako, kad šių dienų vaikai yra hiperaktyvūs, agresyvesni, tad ką jau čia padarysi. O bausti esą negalima. Mokytojai net pirštu tokių vaikų nevalia paliesti: bus pažeistos vaiko teisės ir, pasiskundus nubausto vaiko tėvams, tokiam mokytojai gali tekti atsisveikinti su mokykla, prarasti darbo vietą... Tik puse lūpų dabar jau pradėdama kalbėti, kad vaikas turi (jis apie tai gerai informuotas) daug savo teisių, bet nežino (ir neturi) savo pareigų.

Trečias frontas – pats absurdiškiausias – visai neseniai atsidarė Lietuvoje, kai prieš mažametį kūdikį ėmė kariauti Lietuvos valstybė. Visuomenę, neabejingus tam, kas vyksta valstybėje žmones, sukrėtė išskirtinė istorija: dviejų su puse metų mergytę Luisą Lietuvos teisimai su Lietuvos vaiko teisių apsaugos tarnybos pagalba atėmė iš motinos ir leido išsiųsti į Vokietiją pas buvusią žmonai kerštaujančią tėvą. Esą mergytė, gimusi Vokietijoje, t.y. Vokietijos pilietė (nei mačiusi tėvo, nei mokanti nors žodį vokiškai), privalo būti atiduota tėvui. Mergytę ir jos motiną ėmė ginti visuomenė. Peticiją „Už Luisą“ pasirašė dešimtys tūkstančių žmonių. Peticija atsidūrė Seime, pas Prezidentą. Luisos istoriją per visą Lietuvą pagarsino spauda ir televizija. Atsirado vilties, kad dukra nebus atskirta nuo motinos, kai Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, vadovaudamasis vaiko interesais, sustabdė Apeliacinio teismo nutartį išsiųsti Luisą iš Lietuvos. Bet kaip elgėsi šioje istorijoje Vaiko teisių apsaugos kontrolierė? Ji rado atpirkimo ožį Vaiko teisių apsaugos tarnyboje jau po to, kai būtent jos pareiga buvo apginti vaiką. Taigi kariauti prieš vaikus pradėjo net tie, kurie privalo juos ginti. Tad tokios tokelės...

Marius Simaniškis

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1 psl. **Marius Simaniškis.** Karas prieš vaikus.
Vaikai piešia gėrį.
- 2 psl. Taip, prestižas mums rūpi.
Aldona Žemaitytė kalbina Lietuvos rašytojų sąjungos leidyklos vyriausiąją redaktorių **Valentiną Sventicką**.
- 4 psl. **Ses. Ona Mikailaitė.** Žodžio skrydis gyvenimo erdvėse.
- 6 psl. **Vytautas Volertas.** Atkaklaus kultūros žygeivio šimtmetis.
- 7 psl. **Perpetua Dumšienė.** Istorinis klubas „Prūsa“.
- 8 psl. **Marius Simaniškis.** Vėlinių žvakės.
Mindaugas Nefas. Misija Sibiras – pilietiško ugdymas.

Vaikai piešia gėrį

Čia matote Liškiavos pagrindinės mokyklos, įsikūrusios nuosaliame, bet reto gražumo Dzūkijos kaime, Vilkaitynyje, moksleivių kūrybos fragmentą. Visa mokyklos bibliotekos-skaityklos siena spalvinga pastele išpiešta populiarios pasakos „Vilkas ir Raudonkepuraitė“ motyvais. Uksas berže, iš kurio miškų darbininkas genys stebi aplinkinį pasaulį, pasitarnavo „metrika“ tos spalvingos freskos autoriams. Geriau įsižiūrėjus, po genio kojomis išpieštoje lentelėje galima perskaityti piešėjų vardus. Freska – tai moksleivių dovana mokyklai, kuri ilgai su dėkingumu minės savo auklėtinius.

Prie sienos, kurioje susitinka Vilkas ir Raudonkepuraitė, kur skraido paukščiai ir bitės, žydi pasakiškos gėlės, po lapu puotauja ežiai, įrengta kompiuterių klasė. Skaitykla jauki, šviesi ir kupina kūrybinės dvasios. Ir visa Liškiavos pagrindinė mokykla, kurioje mokosi apie 100 aplinkinių kaimų vaikų ir dirba apie 20 mokytojų, yra pavyzdys, kad jokios kalbos apie švietimo reformas, žadančias neaiškia ateitį pedagogams, neišmuša iš vėžių tų, kurie mokykloje skatina bendravimo džiaugsmą, ugdo kūrybinį polėkį ir duoda pirmąsias gerumo pamokas.

Taip, prestižas mums rūpi

Aldona Žemaitytė kalbina Lietuvos rašytojų sąjungos leidyklos vyriausiąjį redaktorių Valentiną Sventicką

Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla bent rašytojams yra (turėtų būti) ne tik prestižiškiausia, bet ir mieliausia. Kaip klostosi leidyklos ir jos vyriausiojo redaktoriaus ryšiai/santykiai su autoriais? Kokiais keliais rankraščiai pasiekia leidyklą?

Dėl pirmos pastabos apie prestižą. Taip, prestižas mums rūpi, labai. Čia ne tuščių ambicijų, o statuso reikalas. Keliamė aukštus profesinius reikalavimus. Na, aukštus – žodis per aukštas. Normalius reikalavimus. Turėk ta-

lento, mokėk rašyti, suvok save literatūros žemėlapyje. Žmonės, skaitantys senas ir naujausias literatūros teorijas, net ir tas, kuriose kalbama apie kriterijų neapibrėžtumą, turėjo įsidėmėti vieną teoretikų išvadą – pirmieji, sprendžiantys, „kas yra kas“, yra leidėjai. Sprendžiame. Turime spręsti. Manau, kad neapibrėžtumų ir permainų laikai svarbiausių kriterijų neįstengė pražudyti.

Leidyklų Lietuvoje dabar labai daug. Bet keliančių pakankamus reikalavimus – nedaug. Jie mat trukdo leidybai kaip verslui ir pasipelnijimui. Skandalinga knyga, nesvarbu kieno ir nesvarbu kaip parašyta, yra geresnis uždarbis. Bet tai ne mūsų reikalas, pasak Jono Strielkūno, mokačio juokauti poeto, kurio knygas leidžiame.

Žinau, kad yra žmonių, autorių irgi, kurie Lietuvos rašytojų sąjungos leidyklą suvokia keistai – ji atseit leidžianti tik tos sąjungos narių kūrybą; jeigu tie nariai pasiūlo, tai jau turi ir leisti (ir viena, ir kita – netiesa); trumpai tariant, – žinybinė, oficialumo luobą turinti leidykla. Šios nuomonės yra sovietinio marazmo likučiai, ryškiausiai atstovaujami *Šiaurės Atėnų* anonimų rašliavose.

Kita nesąmonė, kurią teko nugirsti, – neva mūsų leidyklą kažkas išlaiko,

gal valstybė, gal rašytojų organizacija. Netiesa. Mes turime išsilaikyti patys – iš knygų, kurias parduodame. Ir dar mokame patalpų nuomos mokesčių Rašytojų sąjungai. Dėl paramos knygų išleidimui dalyvaujame konkursuose kartu su kitomis leidyklomis – uoliai rengiame paraiškas Kultūros ministerijai, Kultūros rėmimo fondui, kitų šalių fondams (dėl vertimų). Sekasi neblogai, nes ką įsipareigojame, – įvykdome.

Ramiai pasakysiu, kad Lietuvos rašytojų sąjungos (ji įsteigė mūsų leidyklą Nepriklausomybės judėjimo įkarštyje) vadovybė ir valdyba leidyklai nenurodinėja, ką leisti, ko ne, tvarkomės taip savarankiškai kaip ir kitos šalies leidyklos. Tačiau sutariame su LRS įsitikinimu, kad būtina palaikyti jaunųjų debiutus, neapleisti lietuvių literatūros palikimo, ypač neleisto sovietmečiu, įtraukti į mūsų literatūros visumą kitose šalyse kuriančius lietuvius, duoti žmonėms geriausių pasaulio rašytojų kūrybą.

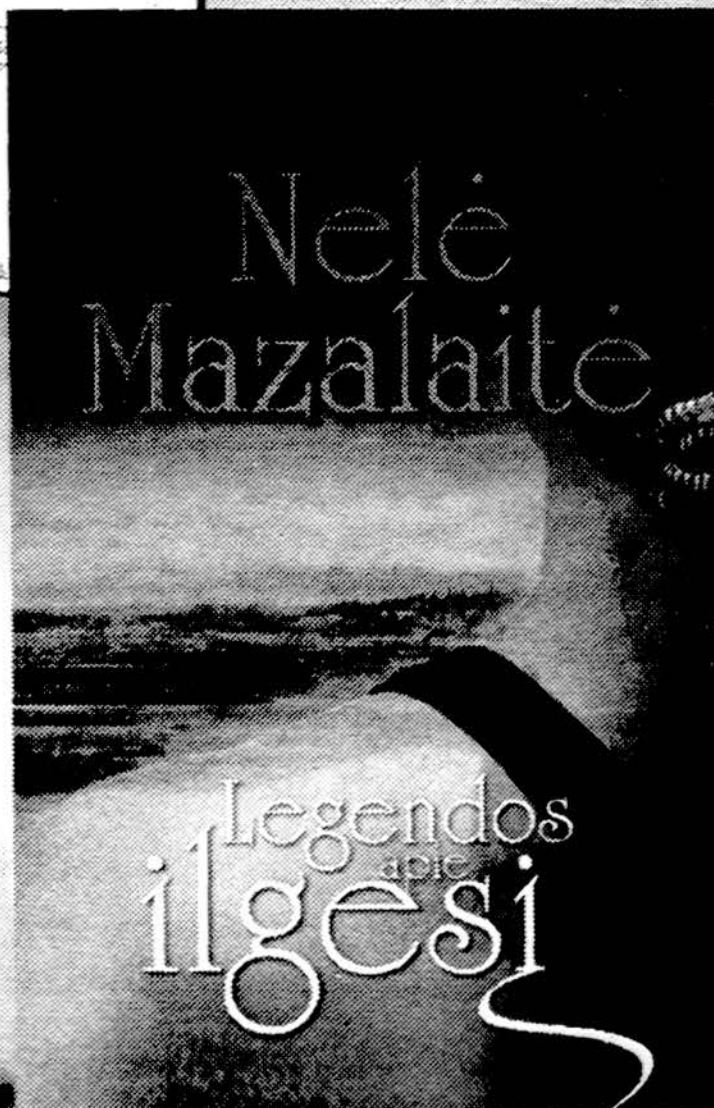
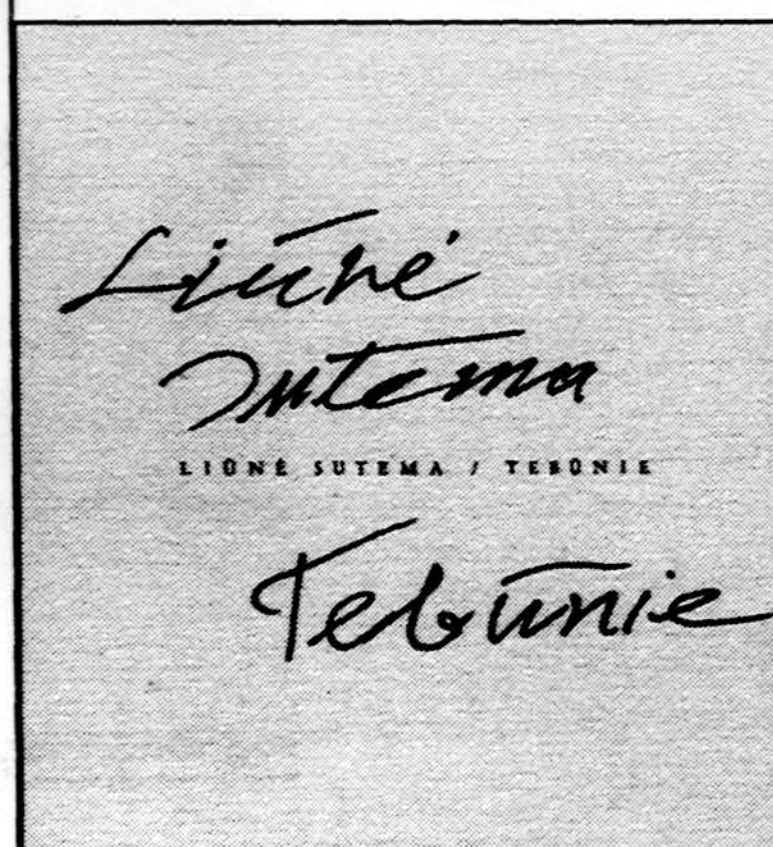
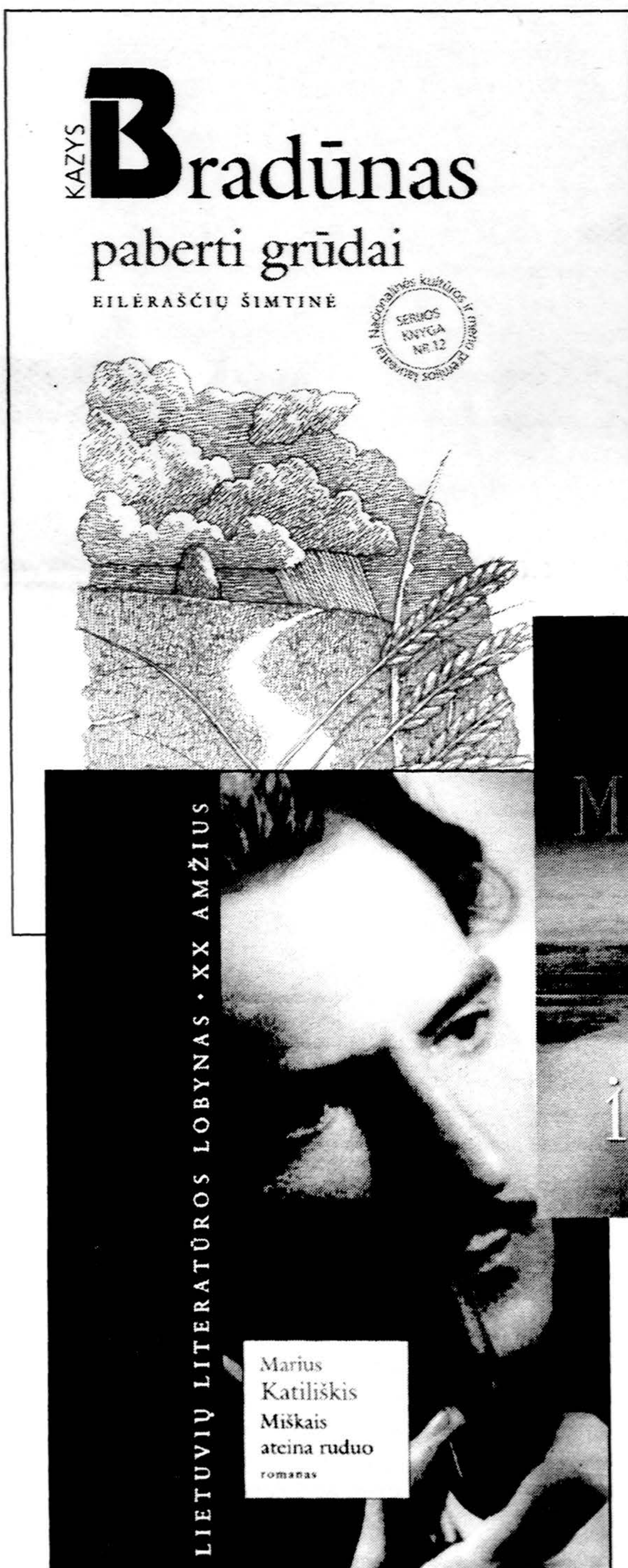
Dabar dėl žodžio „mieliausia“. Jeigu man kas nors iš kolegų paminėtų kokią kitą leidyklą, kurios darbuotojai tariasi su autoriais dėl redaktoriaus, viršelio arba iliustracijų dailininko, dėl formato, tiražo ir kitų detalių, iki spaudai parengto maketo aptarimo kartu, – apsidžiaugčiau ir maloniai nustebčiau. Mes tai darome. Mes galime susitarti su Rašytojų klubu dėl išėjusios knygos sutiktuvių, mums net nereikia tartis (nes yra tarpusavio supratimas) su literatūrine spauda (*Literatūra ir menas*, *Nemunas*, *Metai*, *Vilnius*, einantis anglų ir rusų kalbomis) dėl anotacijų ir recenzijų, mes turime interneto svetainę, savus ryšius su svarbiausiomis knygų prekybos firmomis, bibliotekomis, radiju ir televizija, dalyvaujame Lietuvos ir tarptautinėse knygų mugėse.

Dėl antro Jūsųakinio.

Vyriausiasis redaktorius yra dirbęs *Literatūroje ir mene*, leidyklose *Vaga*, *Vyturys*, ilgokai padirbėjęs Lietuvos rašytojų sąjungoje – anais ir šiais laikais – valdybos sekretoriumi, pirmininku. Rašytojus pažįsta, santykiai geri, prie telefono skambučių vidurnaktį arba savaitgaliais pripratus. Kūriniai atnešami, atsiunčiami paštu arba elektroniniu paštu. Autoriai (čia kalbu labiau apie atsitiktinius pasiūlymus, kurių irgi esama) yra „įbauginti“ nuolatiniais aiškinimais, kad būsią keliama „aukšti profesiniai reikalavimai“. Toliau – darbo kasdienybė.

Ar daugiau poetų, ar prozininkų sulaukiate savo darbo kabinete?

Poetų gal daugiau. Kitos leidyklos retai poeziją leidžia (jos išleidimas nepelningas, o ir parengimas spaūdai specifiskas), tad dauguma lanko mus. Štai

nuo praėjusių metų rudens iki šio rudens išleidome 16 poezijos knygų. Spėju, kai kurie autoriai „papiktinaudžiauja“ ir tuo, kad laisvalaikiu esu poezijos kritikas. Nepikčiausias.

Pats „piktinaudžiauju“ įsitikinimu, kad poezijos menas Lietuvoje tarp kitų menų yra aukštai. Taip aukštai, kad galėtų varžytis pasaulyje panašiai kaip mūsų krepšininkai. Bet – krepšiniui dėmesio bei paramos tiek, o poezijai – kiek?

Lietuvių poeziją, neretai ir prozą, galime leisti dėl to, kad pagal mūsų teikiamas paraiškas knygų išleidimą iš dalies paremia Kultūros ministerija.

Kokiais keliais ir kiek sulaukiate mūsų išeivijos autorių knygų?

Išeivijos rašytojų knygų išleidome daug, daugiau kaip pusimtį.

Apkabinti kitose šalyse gyvenusius ir gyvenančius lietuvių rašytojus, tuos, kurie rašo gerai, – mes norime labai. Suvokiame tai kaip savo tautinę ir kūrybinę priedermę, kaip solidarumą su kolegomis, patyrusiais sunkių išgyvenimų ir išsaugojusiais kūrybinį polėkį.

Kokiais keliais? Atsiprašydami pasakysiu atvirai. Seniai toli gyvenantys mūsų rašytojai neretai bando susirasti tarpininkų, kurie atseit „tvarko reikalus“. Ar kas iš giminių, ar iš dažniau važinėjančių. O kam? Kūriniai įsitvirtina patys. Jeigu tai iš tikrųjų yra kūriniai. Siūlau bendrauti su leidėjais tiesiai. Mūsų interneto svetainė: www.rsleidykla.lt. Neretai taip ir būna, bet būna ir taip, kaip nusišypsodamas papasakojau.

Vertindami išeivijos rašytojų pasiūlytus kūrinius, autorių nežeminame – keliame tokius pačius reikalavimus, kokius keliame Lietuvoje gyvenantiems.

Galėčiau prisiminti vieną kitą išeivijos autoriaus rankraštį, kurį lydėjo žinia apie užtikrintus pinigus, reikalingus išleidimui, bet vis tiek atsakėme leisti, – dėl menko meninio lygio. Ir kartu prisiminčiau keletą vos pakankamo lygio kūrinių, kuriuos ėmėmės leisti suprasdami, kad niekas kitas to nepadarys. Nelengva visa tai paaiškinti, turi reikšmės ne tik išprotavimai, skaičiavimai, bet ir nuojauta.

Dar Atgimimo pradžioje dr. Vytautas Kubilius kalbėjo apie vieną lietuvių literatūrą, turėdamas galvoje Lietuvos ir išeivijos autorius. Ar manote, kad abi literatūros jau tapo vienu literatūriniu procesu?

Labai norėčiau savo garbiam amžiną atilsį kaimynui (gyveno gretimame name) pritarti. Teorinėje erdvėje, kurioje esama ir tautinio imperatyvo, – pritarti lig šiol. Taip, lietuvių literatūra yra viena, vientisa. Praeis koks šimtmetis, – ir šitai bus sakoma dar drąsiau. Bet – kol kas nėra kur dėtis nuo to, kas iš tiesų buvo, – istorinės aplinkybės mūsų literatūrą perskėlė. Jeigu užsimerkę šiandien sakysime, kad viena, vientisa, – ignoruosime mūsų literatūros dramą, norėjau sakyti, – tragediją.

Labiausiai sukrečia tie mūsų rašytojai, kurie turėjo palikti Lietuvą ir vis dėlto lig šiol sako, – taip, iškeliavau, bet Lietuvos nepalikau, esu joje.

Tiesa ir netiesa. Netiesa kaip tiesa. Lietuvių literatūros likimas.

Kokiais principais remdamiesi rengiate išeivijos autorių knygas?

Pagarbos principais. Gerus kūrinius leidžiame, o prastų ne.

Yra šiek tiek specifikos, – tada, kai jau aišku, kad leisti verta, iš tolių atskrieja reikalavimas: „nieko netaisyti“. Bet net ir tikro talento kūrinys (mes juk skaitę literatūros istorijas) pasitaiko visko – tai klaidinančių realijų, tai sukeistų veikėjų vardų, tai nesutarimų su dabartinės lietuvių kalbos normomis.

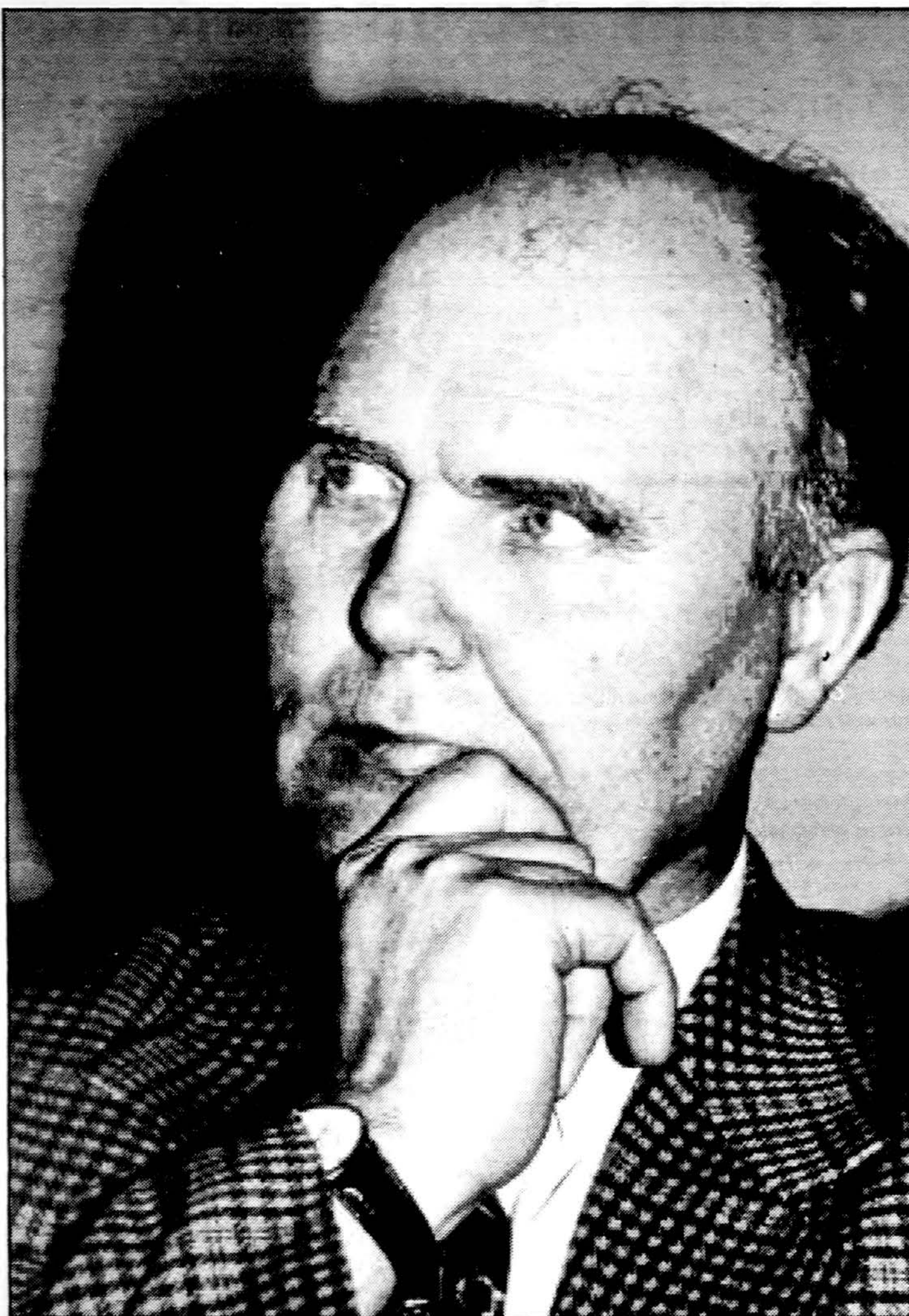
Norime, kad redaguojantis žmogus su autoriumi visą žmoniškai išsiaiškintų. Tai nelengva, užtrunka, nes dažnu atveju redakciniai klausimai su toliau gyvenančiu rašytoju tvarkomi susirašinėjant.

Mūsų leidyklos neilgoje istorijoje buvo vienas atvejis, kai redaktorius „pasidarbavo“, nesitardamas su rašytoju (Kaziu Barėnu), gavo už tai pylos, savo klaidą viešai išpažino ir įsikėlė į sąmonę kaip pamoką visam laikui. Kai kyla sunkiai išsprendžiamų ginčų, paprastai stoju Autoriaus pusėn. Jo žodis lemiamas.

Kalbant apie principus reikia paminėti pakartotinių leidimų atvejus. Sakym, Mariaus Katiliškio romanas *Miškais ateina ruduo* Lietuvoje buvo išleistas ir sovietmečiu, ir jau Nepriklausomybės metais. Nesakyčiau, kad tuose leidimuose kūrinys buvo sužalotas, bet vis dėlto ano meto redaktorių prisiliesta ne tik prie būtiniausių dalykų. Dėl to, kartodami šį romaną savo serijoje *Lietuvių literatūros lobynas. XX amžius*, rėmėmės už Atlanto išėjusiu leidiniu ir redakcinę priežiūrą patikėjome tikram profesionalui. Panašiai elgėmės toje pačioje serijoje leisdami Henriką Radauską (knyga *Visi eilėraščiai*). Savaip pasielgsime su Bernardo Brazdžionio nauja rinktine – gerą pusę sudarys iki priverstinės emigracijos parašyti eilėraščiai.

Ar prasiartumėte apie asmeniškumus įspūdžius iš bendravimų su mūsų išeivijos rašytojais?

Tai, kas mūsų tautą ir literatūrą ištiko dėl raudonosios invazijos – čia

Literatūrologas, Lietuvos rašytojų sąjungos leidyklos vyriausiasis redaktorius Valentinas Sventickas.

Džojos Barysaitės nuotr.

kalbu apie turėjusius iš Lietuvos pasitraukti rašytojus ir dar apie tremtinius – vėliau sukūrė kolizijų, apie kurias kalbant labai sunku parinkti žodžius. Jie skamba kaip neatsargūs, netinkami, bet tęsti kalbą reikia. Buvusieji čia, Lietuvoje, lyg ir paverčiami turinčiais atidavinėti skolas, išpirkinėti nežinia kieno nuodėmes. Man teko bendrauti su daugybe išeivijos rašytojų, o Sąjūdžio laikais – irgi su daugybe tremtį ištvėrusių, sibiruose rašiusių garbaus amžiaus ir sunkaus likimo žmonių. Greta kitų savaime suprantamų išgyvenimų ir susijaudinimų vis dėlto drįsiu paminėti vieną mįslingą potyrį, – jaučiausi stumiamas į kaltojo būseną ir net jausdavau iš tiesų už viską esąs kaltas. Nedrįsdavau prasiartyti, kad šešerius vaikystės metus atbuvau Sibire, nes sąmoningesniu gyvenimo tarpsniu vis dėlto „mėgavausi“ Tarybų Lietuvoje, net ir atsakingus darbus dirbau, ir tos santvarkos š... maliau. Nesupratusiems pasakysiu, – tai skaudi ironija.

Norėčiau, kad būtų suprasta: kai kuriems lietuvių rašytojams (galėčiau juos išvardyti) gyvenimas sutarybintoje Lietuvoje buvo tokia pati išeivija ir tremtis. Nes tai nebuvo tikroji Lietuva. Buvo jiems ir išeivija, ir tremtis, ir sunkiausias jų sibiras, sunkiausia Amerika, – prisitaikymo privalomas teatras.

Mes nieko vieni kitiems neskolingi. Mes visi skolingi vieni kitiems. Skolingi Lietuvai, lietuvių literatūrai, tapatumo atkūrimą. Kurkime ir atkurkime. Vardan Tos...

Na, tai tikrai pinklūs, spragų turintys samprotavimai, nesakyčiau, kad čia viskas aišku man pačiam. Tikriausiai dar tik klaidžioju juose. Yra juose ir darbo konkretybių, – tarkim, privalau pasakyti, kad štai šio kūrinio neleisiu, prastas jis. Ir atskrieja iš toli laiškelis: „taip gražiai bendravom, kas atsitiko?“ Kad kūrinys prastas, – lyg ir neturi reikšmės, viskas suasmeninama.

Vėl aš apie dramas. Yra ir šviesesnių įspūdžių. Jais norėčiau baigti.

Mūsų išeivijos didieji talentai talentingai rinkosi žmonas. Brazdžionis, Bradūnas, Vaičiulaitis, Nagys... Galėčiau tęsti. Lietuvių literatūra turėtų nusilenkti Joms, na, ir vyrų gebėjimui pasirinkti.

Ačiū už įdomų, informatyvų pokalbį. Suinteresuotiems išeivijos literatams primenu, kad Lietuvos rašytojų leidyklos vyriausiajam redaktoriui galima rašyti įvairius paklausimus, pasiteiravimus tokiu adresu: Sirvydo 6, Vilnius; arba info@rsleidykla.lt

Žodžio skrydis gyvenimo erdvėse

Prisimenant kunigą Stasį Ylą gimimo ir mirties jubiliejų proga

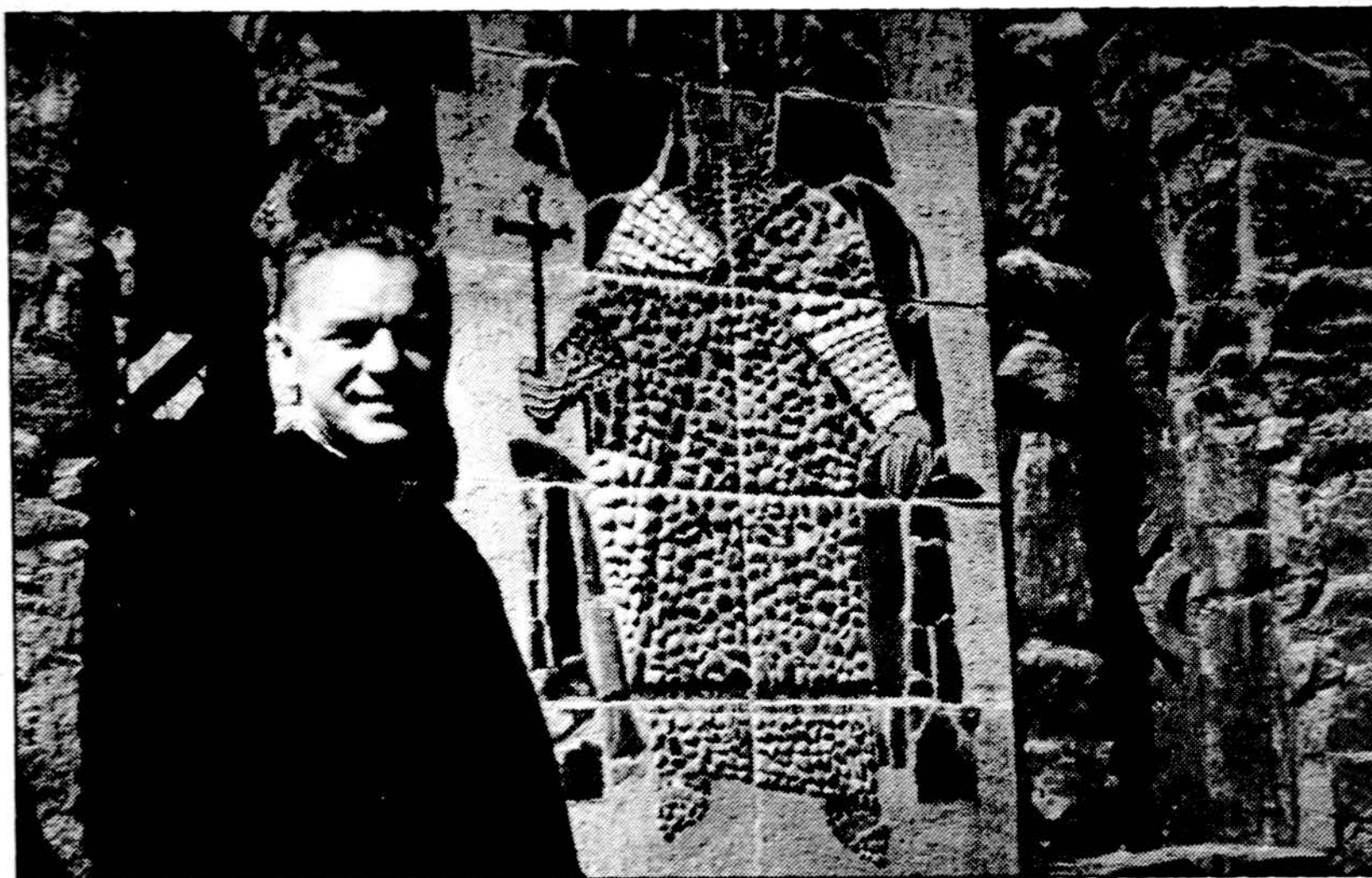
SES. ONA MIKAILAITĖ

Kunigą Ylą sutikau įstojusi į Putnamo vienuolyną — jis tuomet buvo 53-ųjų metų, jau subrendęs, o aš 17-os. Jį pažinau 33-ėjus metus, kol gyveno ir dirbo Putname. Kun. Yla buvo itin įtakingas asmuo, savo pavyzdžiu paveikęs daugelį žmonių. Net fotografijose jo veidas švyti kažkuo patrauklaus, šilto, gerumu kutenančio širdį.

Teko daugelį metų klausytis jo pamokslų, pasakaitų, pokalbių, kuriuose jis dėstydavo jam brangias idėjas, planus, problemas, bet tiesiogiai apie save kalbėti vengdavo. Galbūt tik paskutiniaisiais gyvenimo metais, kalbėdamas su mumis, seserimis, užsimindavo apie savo asmenines patirtis, išgyvenimus. Jam buvo būdinga užmegzti šiltą bendravimą su žmonėmis, jo pašnekesiai visada virsdavo dialogu. Rašytoja Alė Rūta taip jį apibūdino: „Ylos asmenybė — žmoniškai šilta, rodos, visiems prieinama, tačiau ne taip lengvai pažįstama. Kiekvienas savaip jį įvertina, vis kitokių bruožų jame suranda...“

Pasak artimo kun. Stasio Ylos bičiulio, Kana-doje gyvenančio ir tebedirbančio prel. Prano Gaidos, Yla buvęs apdovanotas „Asmenine charizma — dvasiniu patrauklumu. Kur jis bebūtų, apie jį susidaro būrys žmonių. Ir tai visai natūraliai, ne-organizuojant. Kiti ir norėdami to nepadarė. Jam prakalbinti žmogų, kad ir kokių pažiūrų jis bebūtų, — lengva, natūralu. Iš jo dvelkė daugiau nei paprastas mandagumas ir draugiškumas — tai žmogiška krikščionio šiluma, tirpdanti psichologinius barjerus...“ Ir dr. Juozas Girnius pastebėjo, jog kun. Yla labiau žmones pasiekia per asmeninį ryšį. Ir dabar, praėjus 25-eriems metams po jo mirties, jį pažinoję žmonės pasakoja savo šviesius atsiminimus. Jie pritartų Alės Rūtos žodžiams: „Savo talentus išdalijęs, beveik išblaškęs ir palikęs kiekvienam ir visiems kažką didelio ir šviesaus...“ Juozas Brazaitis žavėjosi jo dvasiniu dinamizmu, sakydamas, jog jis „degantis žiburys... degantis savaime, neramus, nuolat ieškantis naujų kelių ir formų...“ Yla neplasnojo kažkokioje sakralinėje erdvėje, o buvo giliai įsišaknijęs žmogiškame gyvenime, kurio prasmės nenustojo lukštenti, ir todėl dr. J. Girnius taikliai jį pavadino „gyvenimo teologu“.

Savo dinamišku žodžiu kun. Stasys Yla sugėbėdavo sudominti, prasklekinti, išjudinti savo

Kun. prof. Stasys Yla prie savo rankomis pastatytos Mindaugo pilaitės.

Vytauto Maželio nuotraukos.

klausytojus arba skaitytojus. Jis pokalbį užmegzdavo ne kaip žmogus, stovintis priešais kitus, bet mąstantis, ieškantis drauge su jais. Tą žodžio jėgą savyje jis atpažino ir, jau subrendęs, pats gvildeno jo kilmę. Gimęs 1908 m. sausio 5 d., didžiosios Trijų karalių šventės išvakarėse, savo eilėraščiuose apmąstė atėjimą į šį pasaulį:

*Suplėšiau tylą gimdamas
ir nežinojau turįs klausą,
ilgai nežinojau,
kas yra įkvėpimas,
ir, kai sužinojau,
atsivėrė tylą.
Dabar savęs klausiu:
kur buvo žodžio pradžia?*

Kun. Stasio Ylos gausūs raštai byloja apie plačią jo mąstysenos apimtį, domėjimąsi daugeliu dalykų,

bet neatitrauktai, o užgriebiant tai, kas tuo metu aktualu, kas veržiasi į šiuolaikinį gyvenimą ir reikalauja dėmesio. Eilėraščius jis pradėjo rašyti išėjęs iš nacių kacetų, norėdamas išlieti ir grynai asmeninius, ir bendrus lagerio draugų išgyvenimus. Persirites viduramžių, gyvendamas Putnamo vienuolyno „saloje“, jis poetiniu žodžiu komentavo savo gyvenimą, kurdamas savitas asmenines metaforas bei simbolius.

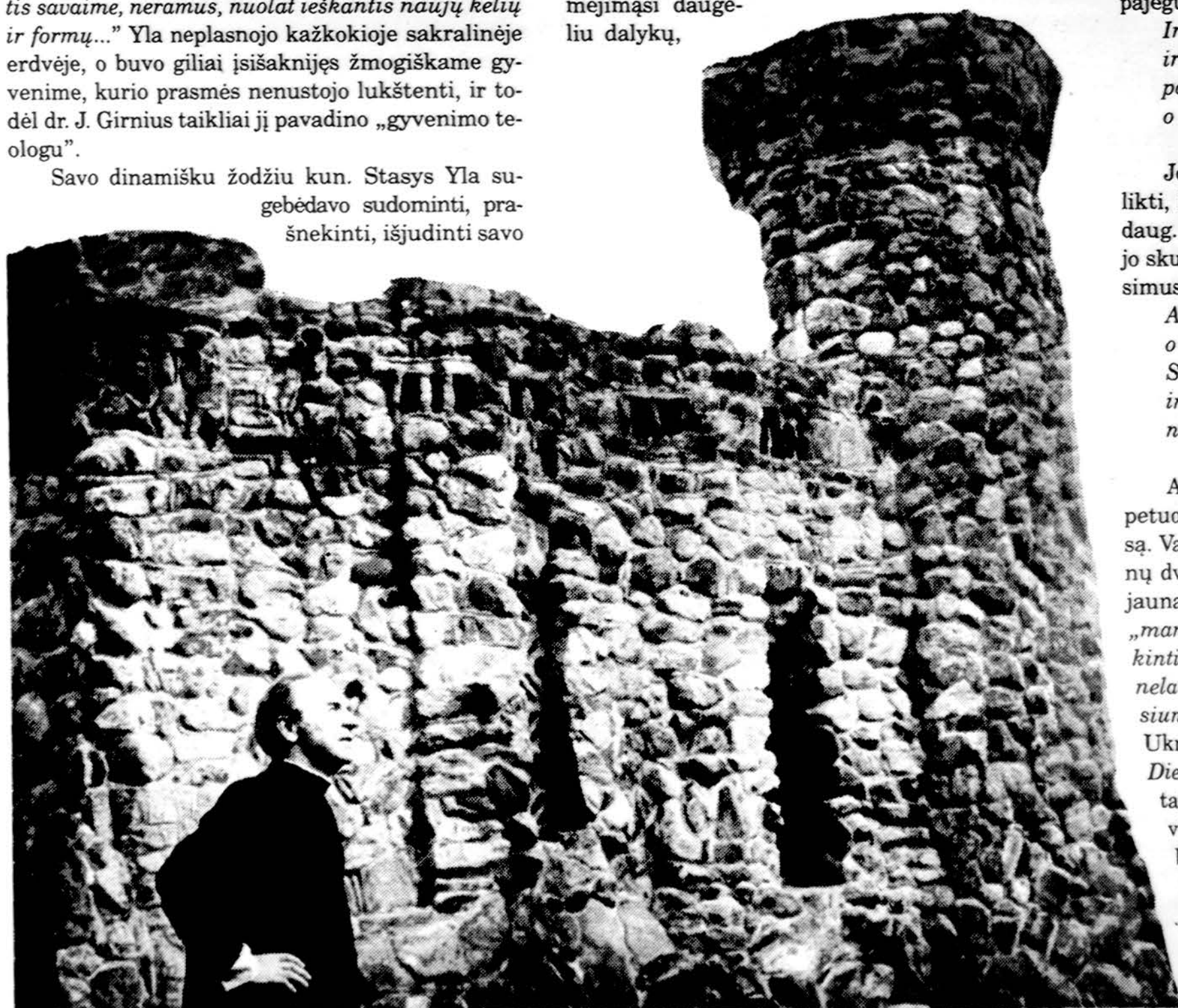
Apie savo gimtinę, Luciūnų kaimą, parašė simbolinę apysaką, o apie tėvus rašė su šiltu santūrumu. Ylą šeimoje augo šeši vaikai: dvi vyresnės seserys ir keturi jaunesni broliai. Tėvas, buvęs kaimo „dziegor-meistras“, mirė anksti, ir motina liko ūkį tvarkyti ir vaikus auginti. Vyriausioji sesuo Uršulė padėdavo laukus arti, kol broliai buvo jauni. Stasys šiltai motinos globai priskyrė savo pajėgumą drąsiai pasaulį aprėpti:

*Ir ne vėjas pakėlė,
ir ne vėjas nupustė
paraudusį veidą,
o motina šiltu kvapu.*

Jo atminty tėvas buvęs kupinas skubos atlikti, kas būtina, nujaučiant, jog laiko duota nedaug. Gal tai ir buvo Ylos dinamizmo šaknis — jo skubos lyg ugniagesio, atliepti į degančius klausimus, problemas, rūpesčius...

*Ari rugienas rudenį,
o dienos trumpos.
Skubi vaikus pasotinti
ir nebespėji sukalbėti
nė poterių.*

Augdamas karo audrų bei šeimos vargų verpetuose, Stasys visa būtimi veržėsi į mokslo šviesą. Vaikas būdamas lankė pradžios mokyklą Dėjų-nų dvarelio seklyčioje, kur mokė — be vadovėlių — jaunas eksklierikas Jurgis Keblys. Anot Ylos, „mano gyvenime jis daug lėmė. Skatino nesitenkinti pradžios mokykla, kalbėjo su namiškiais, nelaukdamas, kol baigsiu keturis skyrius, išsiuntė į gimnaziją stojamųjų egzaminų laikyti“ Ukmergės gimnazijoje. Kun. Yla savo knygoje *Dievas sutemose* užsiminė, kad 1920-1925 metais tarp gimnazijos mokytojų ir mokinių virė stipri priešiškoji ideologijų kova. Stasys, būdamas 13-14 metų, apsisprendė už tikėjimo kelią ir įsiliejo į ateitininkų kuopą. Vos baigęs gimnaziją 17-metis jaunuolis pasuko į Kauno kunigų seminariją, vedamas degančio entuziazmo gera daryti įvairių srovių blaškomame pasaulyje:

*Gyvenimas veriasi vingiais
ir vingiai pilni gyvenimo –
Viešpatie, tu neklysti,
kai vedi jaunystę!
Burės atviros vėjui,
ir jūra atvira audrai –
Viešpatie, tu žinai kryptį,
Kur plauks jaunystė!*

Ylos bičiulis Pranas Gaida išvalgiai pastebėjo, jog jis visą savo talentingą, spalvingą asmenybę palenkė kunigo pašaukimui. „Daugelio akyse Stasys Yla figūruoja kaip rašytojas, teologas, visuomenės veikėjas, išvalgus veidų stebėtojas, maldų ir giesmių tekstų kūrėjas... Bet virš visko šviečia jo kunigystė kaip pagrindinė žvaigždė, apie kurią, kaip branduolį, telkiasi visi kiti dalykai...“

Gilų, šiltą, rūpestingą ir supratingą dėmesį žmogui įvairiose jo gyvenimo aplinkybėse išugdė ir subrandino kun. St. Ylos asmeniškai patirta kančia. Jis ir pats gerai suvokė savo kunigiškojo kelio evoliuciją – ne vien žodžiu mokyti, stiprinti, bet ypač maitinti dangiška Duona – nusilpusius, puolančius, kenciančius:

*Kai sutikau Tave
jau rudenio bežadi,
kai Duoną man parodei
ir leidai atsilaužti,
tada tik supratau –
ne klystantį taisyti,
o alkstantį pasotinti
ašai turiu.*

1943 metais vokiečių nacių suimtas Kaune drauge su 42 kitų žymių lietuvių rašytojų, veikėjų, Yla buvo kalinamas Stutthof lageryje iki 1945 m. Išėjęs iš kacetų ir palaidojęs savo širdies draugą kun. Alfonsą Lipniūną, kun. Yla 1946-1950 m. dirbo Lietuvių tautinėje delegatūroje ir buvo patarėjas sielovados reikalams bei spaudos skyriaus vedėjas. 1947 m. išspausdino savo kacetinių eilėraščių rinkinį *Sutryptame kely* (išleistas Vokietijoje 1947 m. su dailininko K. Varnelio piešiniais). Trumputėje knygos įžangoje jis apie save rašė trečiuoju asmeniu: „Žmogus praėjo kalėjimus, buvo varinėjamas tarp fronto barikadų, slėpėsi Varšuvos griuvėsių artumoje, žygiavo per geležinę sieną į brolių tremtį... Šiame kelyje kalbėti jis negalėjo, tylėti buvo per sunku. Draugai jam sakė: rašyk, ir jis pradėjo. Literatūrai tarnauti nesirengė, klasiinių formų nesimokė. Rašė sau ir draugams; rašė, kaip mokėjo...“

Tokia buvo jo poezijos pradžia. 1943-1945 metų patyrimai jį paženklino visam gyvenimui, visiems jo vėlesniems žodžiams atvėrė gelmę. Be sentimentalų dejonijų Stasys Yla – konclagerio kalinys – nusako, ką išgyvena žmogus kasdieninio siaubo akivaizdoje. Jis nevaizduoja didvyrio – užrašo kančios tikrovę.

*Tvirtybės šaukiasi kažkas
ties kartuvių kabliu...
ir nerimas lyg budelio balsu
neliauja šaukęs: Dieve!*

1950 metų pavasarį kun. Stasys Yla atvyksta į Ameriką, kur jis buvo pakviestas dirbti Putnamo seserų vienuolyne bei kapelionauti seserims ir jų vadovaujamų įstaigų auklėtinėms. Tą iškvieta jam parūpino giminaitė, sesuo Augusta Sereikytė, pati išgyvenusi sunkią odisėją, per dvejus metus iš okupuotos Lietuvos per Argentiną keliavusi į JAV. Putnamo sodyboje kun. Yla lyg Nojaus arkoje rado ne tiek uostą, kiek prielanką įvairiai savo veiklai.

Putname jis parašė 16 knygų, redagavo *Lux Christi* žurnalą kunigams, kūrė maldynus bei giesmes, paplitusias po išeivijos jaunimo stovyklas, vienuolynus, parapijas.

Jo rašomasis stalas, būdavo apverstas laikais, rankraščiais, knygomis, o drauge ir mažais popierėliais su eilėraščiais. Laisvalaikį jis traukė į miškelį už vienuolyno sodybos, kur vežiojo akmenis, statė Karaliui Mindaugui paminklą – akmenų pilį. Naujosios Anglijos vešliame akmenyje jis iš naujo atranda įkvėpimą, iš naujo išgirsta žodį ir prabyla savitu žodžiu Kristui:

*O Žodi vienišas,
kaip prakaito lašelės akmenuos!*

*Sutinku ir lenkiuos –
tu mano Dievas!*

Kun. Yla dažnai kviečiamas skaityti paskaitas lietuvių telkiniuose, dalyvauja Lietuvių katalikų mokslo akademijos veikloje, rašo išeivijos spaudoje ateitininkų veiklos klausimais, *Drauge* spausdina straipsnius. Tuometinis *Draugo* priedo redaktorius, poetas Kazys Bradūnas spausdina ir Ylos eiles. 1971 m. jo redaguojamame *Lietuvių poezijos* rinkinyje įtraukiamas ir Ylos eilėraščių.

*Žodis lapuose, želmeny, širdy,
lakštingalos giesmėj,
motulės poteriuose,
tėvo laikrody.
Žodis dainoj, raudoj, švilpesy,
drobės raštuose,
granito brėžiuose,
paveikslo dažuos.*

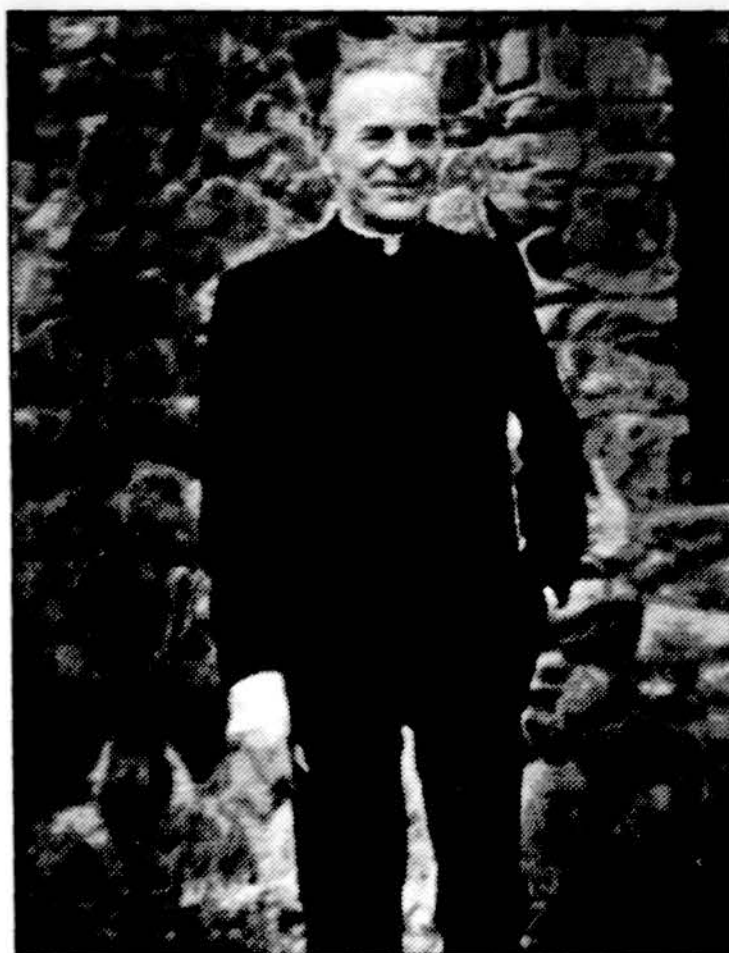
*Žodis ekstazėj, agonijoj, tyloj, –
delfino šuolyje,
žuvėdros klyksme,
balandžio pervortoj širdy.*

*Žodis erdvėj, gelmėj, beribėj, –
lėktuvo sparnuose,
telefono vieloj,
radijo bangoj...
Žodis išklydęs, paklydęs,
suklupęs
edžiose,
kryžiuje,
žemėn sugrįžęs –
Žodis.*

Čia išreiškiama tam tikra žodžio mistika – žodis apkeliauja visą pasaulį vis tobulejančia technikos pagalba, o vis dėlto lieka paslaptingas. Žmogus išreiškia save žodyje, bet drauge ir pridengia. Žodis – žmogaus sukurtas, bet tuo pačiu nėra visiškai jo apvaldytas. Šiuolaikinės žaibiškos komunikacijos sraute anuometiniai Ylos mąstymai beveik pranašiški. Sugėbame sukurti daugybę žodžių, tačiau ką iš tikrųjų perduodame vienas kitam, griebdamiesi technikos, ne kito artumos?

Įvairiaspalviai metai, it palengva kylanti akmenų siena, krovėsi vieni ant kitų. Po daugelio metų, praleistų svetur, St. Ylą vis ryškiau paženkliną laikas – pabalę plaukai, raukšlėmis išvagotas veidas, kiek sulėtėjęs žingsnis. Kunigas širdies atodūsiomis sugrįžta atgalios, į seniai paliktą Tėvynę, į gimtuoju namus, į visa tai, kas tebegyva vien jo širdyje:

*Žarstau pelenus židiny,
braukiu dulkes nuo stalo
– ieškau gyvų žarijų,
duonos trupinių,
ieškau pėdsakų –
tėvų ir savų
ir neatpažįstu
uosio prie klėties,
serbentų krūmo prie seklyčios.*

*!...!
Tik neklauskite,
ar ši sala
buvo man prieglobstis.*

Gyvenime niekuomet nemėgęs išorinio blizgesio, buvęs kuklus bei santūrus, jis net sukarikatūrina save lyg kokį revoliucionierių, virtusį aki-brokštu žmonėms, ramiai įstrigusiems patogiose gyvenimo vėžėse. Ir brandžiame amžiuje išlikęs kūrybiškai jaunas, jo paties įvaizdis netilpo įprastose formose:

*Gyvenu vienas,
jaudinu daugelį, –
kodėl?
Žodį žadinu,
uolas ritinu,
prieš srovę plaukiu,
erdvę drebinu,
Dievą marinu!
Kaip vėjas pralekiu,
kaip smiltis kruntu,
o jūs vis klausiat:
kas esu?*

Bet atėjo akimirka, kuomet jis skaudžiai suvokė, jog jam, kaip žydų tautą per tyrus vedusiam Mozei, neteks prisikėlusios Tėvynės pamatyti. Jam teks pasilikti šiapus žadėtosios žemės.

*Kas būtų klausęs,
kaip ilgai
keliausime tyrais?*

*Kas būtų sakęs,
jog negrįšime atgal?
kas būtų jautęs,
kad numirsim
už ribų
žadėtos žemės?*

Šis eilėraščių parašytas 1983 metų pavasarį, prieš pat mirtį. Nuvykęs į Čikagą skaityti korektūrų *Draugo* spaustuvėje spausdinamos jo knygos apie Čiurlionį bei dar sykį susitikti su būreliu likusių kacetų draugų, kunigas Yla atsidūrė Šv. Kryžiaus ligoninėje, kur mirė ant operacinio stalo.

Per šiuos jo jubiliejinus metus, be abejo, daugelis jį atmins straipsniais, minėjimais, įvairiais pagerbimais. Ar jis norėtų, kad jį apraудotume? Ne! „Venkit ašarų“, – patarė jis, visada žvelgęs į ateitį, kūrybiškai jai ruošdamasis bei ruošdamas kitus.

*Kaupkit pelenus
praeičiai,
tausokit kraują
ateičiai.*

*Želmenys plasta
žemėje,
žvaigždynai budi
danguje –
venkit ašarų!*

Man neteko dalyvauti kunigo Ylos laidotuvėse, nes tuo metu dirbau Toronte, Kanadoje. Ten surengėme jam Mišias ir minėjimą. Grįžusi į Putnamo sodybą, vis tikėdavau, jį kur nors sukti: išgirsti žingsnius koplyčioje, pamatyti kur prie pilies betriusiantį. Kapinaitėse stabtelėjusi prie kuklaus juodo granito paminklo, prisiminiau jo sukurta giesmę Velykų šventei. Pergalės giesmę, kuri taip tinka ir jo asmeninei pergalei įvardinti – žodžio skrydis peršoka žemišką erdvę į amžinybės platumas.

*Vargonai, gauskite, aleliuja,
Ir chorai, skelbkite džiaugsmo
šventę, aleliuja!
Ir tu, širdie, tiek daug iškentus,
aleliuja,
Pasveikink pergalę mūsų Dievo,
aleliuja!*

Redakcijos pastaba. Kitame numeryje dr. Romualdas Kriaučiūnas pristato kun. St. Ylos *Ateitininkų vadovo* trečiąjį leidimą (leidykla „Naujasis lankas“ Kaune).

Atkaklaus kultūros žygeivio šimtmetis

VYTAUTAS VOLERTAS

Kiekvieną akimirą pasaulin ateina vis nauji žmonės. Tad norime tikėti, kad žmonijos ateitis sieks begalybę. Ši nuolatinė mūsų padermės tąsa yra panaši į saulės tekėjimą be vidurdienio ir laidos. Tai triumfas, nustelbiąs išėjimo tragediją. Juk džiaugiamės tuo, kas ateina, nes nuo to mes patys priklausome. O tie, kurie išėjo, mūsų likimą liečia tik paliktais darbais.

Prisimename Juozo Kapočiaus labai vertingą atėjimą pasaulin prieš šimtmetį (1907.10.19) ir džiaugiamės, kad jo rūpesčiai su vargais, tarp mūsų jam buvojant, virto lietuviams didele nauda. J. Kapočius buvo panašus į kultūrinę kovon išgygiavusį ryžtingą vadą, nepabūgusį pavojų. Pavojai iš tikrųjų buvo dideli. Jis kovą laimėjo, laimėjome ir mes.

Užmojis išleisti *Lietuvių Enciklopediją (LE)* išeivijoje buvo panašus į fantastišką pasaką. Ir pasaka virto tikrove, fantazijos rūkas išsisklaidė. Šis sumanymas apie 1952 m. buvo sutiktas įvairiai. Pirma: sulaukti pirmos pilnos enciklopedijos kiekvienai tautai yra reikšmingas įvykis, lyg brandos atestatas. Antra: iš kur atsiras tiek įvairių sričių darbininkų, kurie pajėgs surinkti, paruošti ir sudagauti medžiagą? Trečia: kaip bus pasiekti kai kurie būtini okupuotos Lietuvos šaltiniai? Ketvirta: iš kur atsiras milijoniški finansai?

J. Kapočius šiam sumanymui ryžosi su didele rizika ir jam pašventė apie 18 gyvenimo metų. Darban įtraukė savo šeimą, nors žmona kentėjo nuo aršaus artrito. Surado redaktorius, jiems užtikrino pragyvenimo minimumą, specialiai *LE* spausdinti įsteigė spaustuvę ir gebėjo šio sumanymo realumu įtikinti jo suburtus gausius prenumeratorius. Pirmasis tomas, pasirodęs 1953 m., turėjo apie 2,900–3,000 prenumeratorių. Tai didelis skaičius mažos tautos išeivijai. Paskutinis XXXVI *Papildymų tomas*, išėjo 1969 m. Pirmojo tomo redaktorais pažymėti Vaclovas Biržiška, Antanas Bendorius, Pranas Čepėnas, Juozas Girnius ir apie septyniadesimt tomo skyrių redaktorių bei bendradarbių. (Vėliau *LE* redaktorais žymimi Antanas Bendorius, Juozas Girnius, Vincas Maciūnas, o kiekvienas tomas turėjo savo redaktorių.)

Dirbant prie *LE* ir stengiantis pasauliui skelbti apie Lietuvą, tuoju pat buvo patirta medžiagos stoka apie lietuvių tautą ir Lietuvą svetimomis kalbomis. Ypač svarbi buvo anglų kalba, nes ji pradėjo užvaldyti pasaulio ekonomikos, diplomatijos

ir politikos sritis. Juozas Kapočius vėl apsisprendė rizikai – išleisti *Encyclopedia Lituanica*. Tai enciklopedinės žinios anglų kalba apie Lietuvą ir žymiausius lietuvius. Čia vėl gimė šeši tomai po 600 puslapių. Vėl J. Kapočius subūrė redaktorių, bendradarbių, vertėjų, prenumeratorius. Šios enciklopedijos leidimas truko aštuonerius metus. Tačiau negalima nors apytiksliai suskaičiuoti, kiek tai atėmė jo energijos ir sveikatos.

Kai šiandien į rankas imame vienos ar kitos enciklopedijos tomą, retas pagalvojame, kiek rūpesčių jis kainavo leidėjui J. Kapočiui. Kiek pribėgiota, privažinėta? Kiek prikalbėta, priraginta ir net prisiginčyta? Kiek pridrebėta, ar atsiras pakankamai pinigų einamosioms išlaidoms padengti? J. Kapočius keliavo iš miesto į miestą, ieškojo mokslinių bendradarbių, palankių asmenų, galinčių padėti renkant prenumeras. Abejojančiams įrodinėjo *LE* reikalingumą ir projekto realizavimo galimybes. O kokio nors pastovaus kapitalo nebuvo. Teko pasikliauti prenumeratorių sąžiningumu ir geru mokėjimų terminuotumu. Iš dienos dienos leidėją sekė rizikos baubas, tačiau išeivijos supratimas buvo didelis leidėjo talkininkas.

Enciklopedijos nebuvo nei pirmas, nei paskutinis J. Kapočiaus leidybinis darbas. Jau Lietuvoje prieš pirmąją bolševikų okupaciją jis Vilniuje leido lietuviams palankios nuotaikos laikraščius lenkų kalba. Vokietijoje, DP stovykloje, išleido kun. St. Ylos paruoštą maldaknygę. Atvykęs į JAV, kelerius metus dirbo svetimos spaustuvės, o 1953 m. įsirengė savo. Čia susikaupė visa J. Kapočiaus stiprybė. Iš čia pasaulin iškelio Vytės Nemunėlio *Meškiukas Rudnosiukas*, Grišmanausko *Tolimieji kvadratai*, Lietuvos žemėlapis, Vinco Krėvės raštai (šeši tomai), Br. Kviklio *Mūsų Lietuva* (keturi tomai) ir penkiolika kitokių knygų. Iš viso jo leidiniai sudaro 27623 puslapius, daugiausia mokslinio pobūdžio, reikalaujančio bendrauti su didele gausa intelektualų žmonių.

Juozas Kapočius skaito Lietuvos enciklopedijos finansinę ataskaitą enciklopedijos užbaigimo iškilnėse.
R. Kisieliaus nuotr.

Juozas Kapočius buvo ne tik sumanytojas ir organizatorius, bet ir vykdytojas. Savo leidybiniais gabumais jis buvo plačiai regimas kultūros švyturys ne tik lietuvių išeivijoje, bet ir visos lietuvių tautos kultūros istorijoje.

Vidutinio ūgio, fizine išvaizda iš minios neišsiskiriantis, ramus ir iš pažiūros niekur neskubantis nesiveržiantis J. Kapočius atrodė esąs kasdieninės aplinkos žmogus. Su juo teko dažnokai susitikti įvairiais reikalais enciklopedijų leidimo metu ir JAV LB maloniam šurmuly. Net teko jo namuose nakvoti. Tada Kultūros tarybos pirmininkė mane privertė (buvau JAV LB KV pirmininkas) vyksti į jos organizuojamą šventę Bostone. Po šventės ji pati tuojau išvyko, nors buvo žadėjusi man parūpinti nakvynę. Likau tarp mažai pažįstamų žmonių. Išgelbėjo Juozas Kapočius, prigludęs savo namuose.

Nei elgesiu, nei išvaizda, nei pokalbiais, nei gyvenimo būdu jis neišsidavė esąs atkaklus savo planų vykdytojas. Rūpesčiai net jo poilsio nesutrukdėdavo. Kaip pasakojo, eidamas miegoti pasidėjo šalia lovos drabužius, o pro atidarytą langą įlipo vagišius, iš jo kelnų kišenės ištraukė piniginę ir dingo, Kapočiui nieko nejaučiant. Visus drabužius paliko tvarkingai sudėtus. Dingo tik pinigai ir dokumentai.

J. Kapočius ir plataus pasaulio nemažai matė. 1926 m. baigęs Ukmergės gimnazijos keturias klases, įstojo į Aukštesniąją technikos mokyklą. Bet 1927 m. išvyko į Urugvajų ir po trejų metų Montevideo mieste baigė spaustuvinių mokyklą. Tai ji buvo didžioji spyruoklė, išmetusi J. Kapočių į spaustuvių ir leidybos pasaulį. Grįžęs į Lietuvą 1933 m., dirbo įvairių spaustuvių vedėju, kol 1937 m. įsisteigė Kaune savo modernią cinkografiją ir spaustuvę, vėliau ją perkėlęs į Vilnių. Nors bolševikinė okupacija šią įmonę nusavino, po metų, socializmo kūrėjams išbėgus, jis vėl grįžo prie spaustuvių. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, o 1949 m. atvyko į JAV. Čia jis rado kelius dalyvauti JAV LB veikloje. Kelis kartus buvo Tarybos narys ir net Tarybos prezidiumo pirmininkas.

J. Kapočius mirė 1996 m. gegužės 22 d. Cape Code. Jis brido paprasto žmogaus gyvenimu, bet ta brydė virto didžiu ir plačiu keliu.

Biografinės žinios imtos iš *LE X* ir XXXVI tomų.

Juozo Kapočiaus šeima: sėdi Marija Kapočienė, iš kairės: duktė Birutė Pabedinskienė, enciklopedijos leidėjas, sūnus Algirdas ir duktė Rita. 1978 m. gruodžio mėn.

J. Daugėlos nuotr.

P. S. Juozo Kapočiaus dukra Birutė Pabedinskienė redakcijai parašė tokio turinio pastabą: „Man buvo ypač džiugu, malonu ir graudu, kai atverčiau spalio 20 dienos *Draugo* laidą ir pamačiau straipsnį apie tėvelį Juozą Kapočių. Ir dar nuostabiau, nes jo gimtadienis kaip tik buvo dieną prieš spalio 19-ąją... Pagalvojau koks sutapimas, bet pradėjusi skaityti pamačiau klaidą. Jo gimtadienis straipsnyje pateikiamas kaip spalio 10 d. Taigi, dėkodama Jums už tokį išsamų straipsnį, prašau atitaisyti jo gimimo datą“.

Istorinis klubas „Prūsa“

PERPETUA DUMŠIENĖ

Išdėjos žmonės dažnai suvienija stipriau nei giminytės ryšiai. Taip atsiranda įvairios draugijos, klubai, sambūriai, organizacijos. Žinoma, įvairių tokių sambūrių veikla per jų egzistavimo laikotarpį tai suaktyvėja, tai priblésta, o kartais, pasikeitus vadovams, įgauna ir naujas kryptis.

Šį rudenį teko susipažinti su istorinio klubo „Prūsa“ pirmininke Milda Janiūnaite. Ji atvyko kaip svečias į XXVII knygos mėgėjų draugijos posėdį. Kai viešnia mums, XXVII knygos mėgėjų draugijos nariams, buvo pristatyta, iš karto užvaldė smalsumas sužinoti, ką dabar ruošiasi veikti atkurtas klubas, kokie jo planai, kas paskatino pirmininkę gaivinti klubą. Ir aš pati nuo studijų Vilniaus universitete laikų domėjausi ta tema, 1991 metais organizavau „Šviesos“ leidyklos darbuotojų teminę kelionę „Mažosios Lietuvos kultūros pėdsakai Kaliningrado srityje“, rūpinausi, kad leidykla remtų Karaliaučiaus (Kaliningrado) lietuvių bendruomenių bibliotekas. Kelionei vadovavo Henrikas Sambora, į savo knygą man įrašęs įsimintiną autografą: „Tikėkime, kad prisikeldama Lietuva, prikels ir prabočių prūsų žemes“.

Tad su Istorinio klubo „Prūsa“ pirmininke Milda Janiūnaite sutarėme susitikti ir pasikalbėti. Prieš susitikimą, dar kartą pasidomėjau „Prūsos“ klubo istorija, darbais, istoriniais pokyčiais. „Prūsos“ draugija įkurta 1988 metais. Po metų įregistruota kaip klubas „Prūsa“. Steigėjai buvo mokslininkai – baltistai, archeologai, Vilniaus universiteto studentai. Pirminis susikūrusio klubo tikslas buvo padėti išleisti knygas apie baltų etnogenezę. Klubas „Prūsa“ steigėjų branduolį sudarė žinomi mokslininkai: Aleksandras Vanagas, Norbertas Vėlius, Vytautas Mažiulis, Bonifacas Stundžia. Klubas pirmininkas buvo Lėtas Palmaitis (Mikėlis Klusas). Klubas veiklą pripažino ir rėmė pasaulinio garso mokslininkė Marija Gimbutienė. Visų išleistų knygų čia nevardinsime. Tačiau 1990 m. išleistą knygą *Mažosios Lietuvos kultūros pėdsakai Kaliningrado srityje* (autoriai Vytautas Šilas ir Henrikas Sambora) tikrai gali svajoti įsigyti kultūra besidomintis žmogus.

Nuo 1997 metų klubas „Prūsa“ veikla buvo nutraukta. Prasidėjo naujas Lietuvos prūsų judėjimas, perrinkta bendruomenės taryba, kurios prezidentė išrinkta Inija Trinkūnienė. 2002 metų pradžioje bendruomenė įregistruota LR Teisingumo ministerijoje. Šio judėjimo tikslai jau buvo kiek kiti. Jie buvo aptarti ir draugijos suvažiavimuose.

Lietuvoje yra apie šimtas asmenų (įskaitant šeimos narius), kurie dėl vienos ar kitos priežasties laiko save baltiškaisiais prūsais. Lietuvos prūsai įtraukti į Lietuvos etninių mažumų sąrašą. Jau išleista vadovėlių, kuriame tekstai ir muzika. Prūsiškas giesmes ir dainas – senąją prūsų dainavimo tradiciją – bando atgaivinti Inijos Trinkūnienės vadovaujamas etnografinis ansamblis „Kūlgrinda“. Ketinama išleisti prūsų dainuotąsios tautosakos kompaktinę plokštelę.

Lietuva remia prūsų prisikėlimą, nes lietuvių kalba yra gimininga prūsų kalbai, o mūsų šalį sieja su prūsų žeme seniausi dvasiniai ir kultūriniai ryšiai. Lietuvos prūsų bendruomenė vienintelė tokia, nors panašios idėjos ir sąjūdžiai egzistuoja Vokietijoje, Lenkijoje, Karaliaučiaus krašte (Kaliningrado srityje). Siekiama atkurti savo gyvenvietes istorinėje prūsų tėvynėje, kur būtų galima visiems bendrauti prūsų kalba, mokytis prūsiškai vaikus, kitaip plėtoti etninę prūsų kultūrą ir liudyti pasauliui šios Europos dalies istorijos tęstinumą. Tad ponios Mildos ir pasiteiravau, kaip ir kodėl ji sugalvojo atkurti Istorinį klubą „Prūsa“, jeigu jau veikia Lietuvos prūsų bendruomenė. Kuo

jų veikla skirsis? Kodėl tik dabar? Ar tai lėmė ir jos pačios interesų ratas?

Sužinojau, kad atkurtojo Istorinio klubo „Prūsa“ pirmininkė Milda Janiūnaite – sudėtingo ir įdomaus likimo žmogus. 1976 metais ji baigė Vilniaus universitetą, įgijo istorikės specialybę. Domėjosi indoeuropiečių protėvyne. Lietuvoje gilinti žinių nebuvo kur, o užsienio universitetai tarybiniais laikais buvo neprieinami. Vienintelė vieta toliau lavintis, gilinti pamėgtos temos žinias buvo tuometinis Leningradas (tarpusavio pokalbiuose vadintas Piteriu). Tad išvyko toliau mokytis į Piterį. Ten mokėsi Rytotyros institute, jos specializacija – hetologė. Tai reiškia, kad ji tyrinėjo senąją hetitų kultūrą.

Grijusi į Lietuvą, susidomėjo ir klubo „Prūsa“ veikla, nes jau savaime su klubo veiklos interesais siejosi ir jos moksliniai interesai. Vėliau, 1989 metais, vėl išvyko į Piterį – dvi metus stažuotės metu tikėjosi apginti daktaro disertaciją. Leningrado Gerceno pedagoginis institutas pakvietė dėstyti istorijos kursą. Taip jau susiklostė, kad į Lietuvą vėl grįžo tik 2003 metais. Grįžo sukaupusi didelį žinių bagažą, įgijusi daug tarptautinių ryšių ir išsiugdžiusi tvirtą nusistatymą toliau tyrinėti baltų kultūras, gilintis į jų sąsajas. Pasidairiusi galimybių aktyviai veiklai, siekdama skleisti savo žinias, ponja Milda nutarė atgaivinti klubo „Prūsa“ veiklą. Jos manymu, klubas ir Lietuvos prūsų bendruomenė ras savo veiklos sritis. Lietuvos prūsų bendruomenė siekia restauruoti senąją prūsų kultūrą, o istorinio klubo „Prūsa“ pagrindiniai tikslai būtų švietėjiška veikla ir kultūrinis turizmas.

Pirmininkė noriai pasidalijo savo sumanymais ir darbo planais. Klubas planuoja rengti žymiausių indoeuropeistų, baltistų minėjimus. Rengti juos gražiai, ne vien paskaitas ar pranešimus skaityti, bet kartu ir dailės parodas bei gerą koncertų surengti. Bus siūloma ir atskira programa prof. Marijai Gimbutienei paminėti, daugiausia dėmesio skiriant jos knygai *Senoji Europa*. Milda Janiūnaite yra įsitikinusi, kad likimas jai paskyrė misiją organizuoti šios knygos vertimą į rusų kalbą, parengti M. Gimbutienės visą bibliografiją rusų kalba. Taip baltų kultūra būtų skleidžiama ir Rytuose. Pagal pasaulinį Marijos Gimbutienės asmenybės mastą ir renginių užmojai nemaži. Galima būtų surengti archeologinės medžiagos parodas, ekspedicijas po M. Gimbutienės kasinėtąsias vietas Europoje, kurti apie ją dokumentinius filmus, kurie vėliau būtų įgarsinami Lietuvoje.

Klausydama apie kultūrinį turizmą aš irgi džiaugiausi. Manau, kad tikrai yra žmonių, kurie

Lietuvos prūsų bendruomenės ženklas: rėmuose trys vertikalūs stulpai, stovintys ant horizontalaus tokio pat pločio pamato, po kuriuo užrašas runomis „PRŪSAI“

jau labai pasiilgę specializuotų kelionių. Pavyzdžiui, ekskursijas „Senųjų prūsų takais“ – tai būtų maršrutai Prūsų keliu, Sėlių keliu, Herkaus Manto keliais. Tai galėtų būti kelionės po Lietuvos dvarus, susijusius su LDK didikais Tiškevičiais, Oginskiais, Radvilomis.

Projektas „Pažink Lietuvos istoriją“, t. y. po LDK vietoves – dabartinę Baltarusiją, Ukrainą, Lenkiją. Tai galėtų būti ir ekspedicijos Jono Basanavičiaus, Antano Poškos, Mato Šalčiaus takais. Arba 1830-1831 ir 1863 metų sukilėlių tremties takais ne tik Rusijoje, bet ir Vidurinėje Azijoje, Kaukaze. Tai galėtų būti ir archyvinų dokumentų (kopijų), susijusių su Lietuva, parodos iš Peterburgo ir Maskvos archyvų. Pažintinės kelionės po Lietuvą moksleiviams, studentams ir suaugusiems. Tikslinės kelionės (dailininkams, dizaineriams, muzikiniams kolektyvams, saviveiklininkams) dalyvauti įvairiuose Lietuvos kultūros renginiuose.

Atkurtasis Istorinis klubas „Prūsa“ labai tiki si rasti bendraminčių savo tikslams įgyvendinti, išplėsti savo narių ir bendraminčių ratą. Skaitytojams, kurie nutarė domėtis klubo „Prūsa“ veikla, siūlomi tokie kontaktai:

Istorinis klubas „Prūsa“
tel./faksas Nr. (+370) 5 2612206
mob.: +370 606 41451
El. paštas: klubas.prusa@gmail.com
p/d1168
Vilnius – CP, LT-01006

Istorinio klubo „Prūsa“ pirmininkė
Milda Janiūnaite

Spalio 29 d. Vilniaus Rasų kapinėse įamžintas trijų 1918 metų Vasario 16-osios Nepriklausomybės Akto signatarų – Kazimiero Bizausko, Prano Dovydaičio ir Vlado Mirono – atminimas. Kapinėse įrengtas kenotafas (simbolinis kapas), kurį sudaro atminimo lenta ir masyvus akmens kryžius. Šį skulptoriaus Vlado Urbanavičiaus paminklą pašventino Vilniaus vyskupas metropolitas Audrys J. Bačkis. Iškilnėse dalyvavo Lietuvos prezidentas V. Adamkus, Seimo vicepirmininkas Č. Juršėnas ir kiti mūsų valdžios atstovai.

Taip ir liks nežinoma, kur palaidoti pirmosios nepriklausomybės Akto signatarai. K. Bizauskas sušaudytas 1941 m. Baltarusijoje, prof. Pr. Dovydaitis – 1942 m. Sverdlovskė; o V. Mironas mirė 1953 m. Vladimiro kalėjime. Kenotafas pastatytas sovietmečiu sunaikinto Rasų kolumbariumo vietoje.

Sibiro gulaguose mirusiųjų pagerbimas Lietuvoje įgauna vis įvairesnes formas, ir tai reiškia, kad mūsų atmintis neapželia užmirimo žole. Spalio 30 d. Signatarų

VĖLINIŲ ŽVAKĖS

namuose Vilniuje, Pilies gatvėje, Tėvynės sąjungos/konservatorių Senjorų klubas (pirminkė Romualda Hofertienė) ir Jaunųjų konservatorių lygos Vilniaus skyrius organizavo Vėlinėms skirtą renginį, kuriame buvo pristatyta „Misija Sibiras, 07“. Tai praėjusios vasaros jaunimo ekspedicijos į Sibiro tremtinių vietas

rezultatų aptarimas ir plačiosios visuomenės supažindinimas su dviejų pastarųjų metų ekspedicijų įspūdžiais. Renginyje ekspedicijų dalyviai pasakojo, kaip jiems sekėsi ieškoti dar likusių lietuvių tremtinių kapų, kokie susitikimai buvo su vietiniais lietuvišiais, rodė nuotraukas ir filmuotą medžiagą. Šią medžiagą jaunieji konservatoriai tikisi paleisti per Lietuvos mokyklas kaip istorijos pamokų papildymą.

Žemiau pateikiame „Misija Sibiras, 07“ dalyvio Mindaugo Nefo (Anykščiai) įspūdžius ir nuotraukas, atspindinčias Lietuvos jaunimo žygius Sibiro taigoje nukankintų ar mirusių tėvų ir senelių takais.

Marius Simaniškis

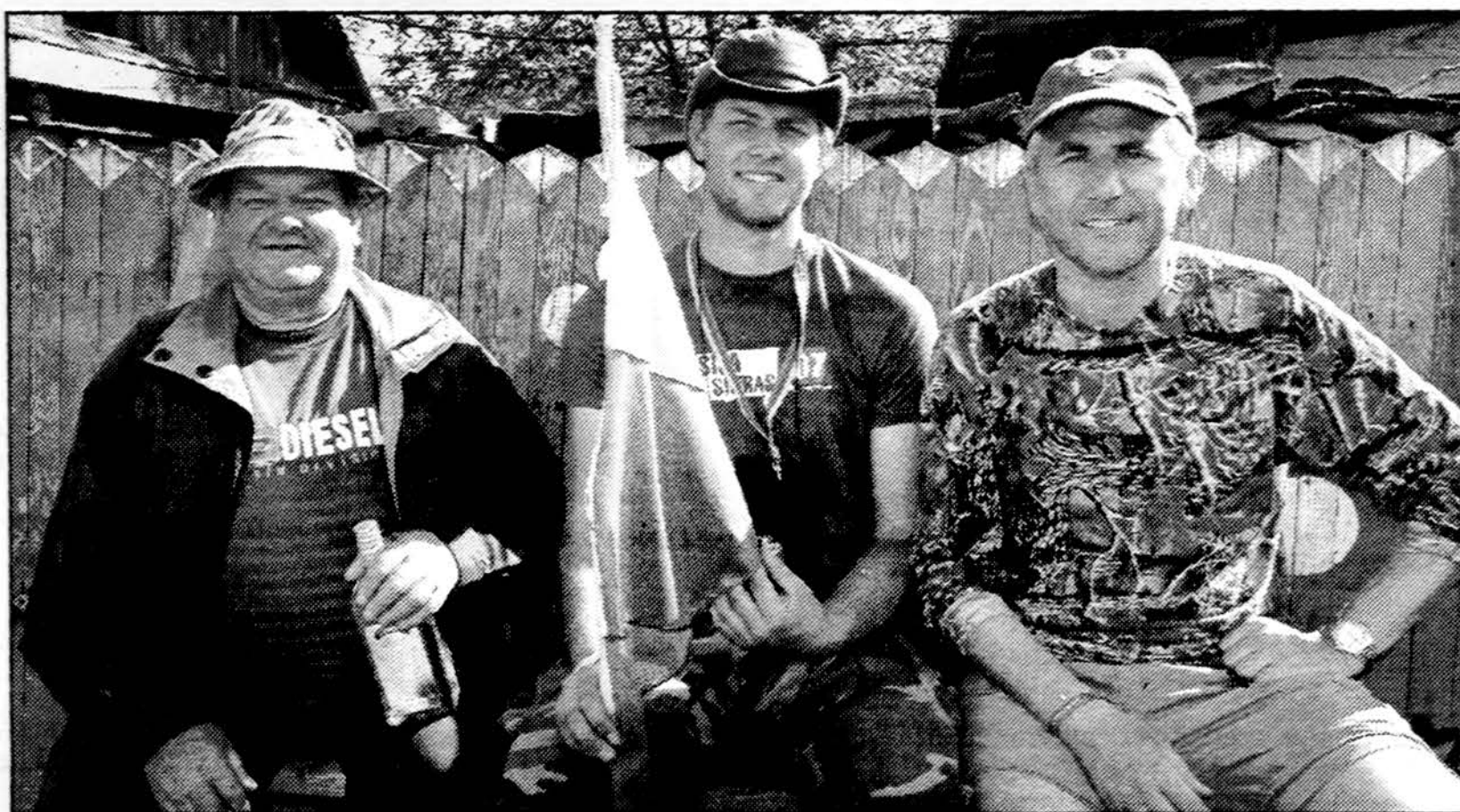
Misija Sibiras – pilietiškumo ugdymas

Šių metų rugpjūčio 1-20 d. vyko ketvirtoji Lietuvos jaunimo organizacijų tarybos (LiJOT) organizuota ekspedicija į Sibirą. Perna įvyko trys tokios ekspedicijos, kurių metu dalyviai aplankė Irkutsko, Komijos ir Tomsco srityse palaidotų lietuvių kapus, juos tvarkė, susitiko su ten likusiais lietuvišiais. Šiemet „Misija Sibiras“ ekspedicijos dalyviai keliavo į Krasnojarsko sritį, Šalinską rajoną, Manos upės baseiną. Ekspediciją sudarė 22 žmonės: 15 jaunų žmonių, norėdami patekti į šią misiją turėjo pereiti atranką, kartu keliavo Lietuvos ambasadorius Didžiojoje Britanijoje, vienas šio projekto iniciatorių Vygaušas Ušackas su sūnumi, projekto rėmėjai ir organizatoriai, ekspedicijai vadovavo Gintautas Alekna.

Nuo 1941 m. prasidėjęs masinis lietuvių tautos naikinimas pareikalavo daugybės aukų, iš Lietuvos buvo išstremta apie 130 tūkstančių žmonių, koncentracijos stovyklose įkalinta apie 150 tūkstančių lietuvių. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centro duomenimis tremtyje ir lageriuose išgyveno daugiau kaip du trečdaliai lietuvių. Iš jų apie 80 tūkst. iki 1960 m. sugrįžo į Lietuvą, o kiti liko už Lietuvos ribų. Pagrindiniai šio projekto tikslai buvo lietuvių tautos istorijos puoselėjimas, žuvusių lietuvių pagerbimas.

Ekspedicijos metu aplankė 10 lietuvių kapinių, išlikusių buvusiose tremtinių gyvenvietėse Manos upės baseine. Tose vietovėse tremtiniai kirto, vežė mišką, plukdė rąstus upe. Darbas miške buvo sunkus ir pavojingas. Ekspedicijos metu aplankė Pimijos, Narvos, Pacobnoje, Didžiojo ir Mažojo Ungutų, Trečiojo kilometro, Aleksejevkos, Korbiko ir Beretes gyvenvietes.

Tremtinių kapinės bene vienintelės išlikusios lietuviškumo salelės Sibiro platybėse. Mediniai kryžiai su įrašais, paminklai, antkapiai byloja apie kadaise gyvenusius mūsų tautiečius. Reikėjo sumanumo, kad elementariausiais darbo įran-

Valandėlė poilsio Didžiajame Ugunte. Iš dešinės: ambasadorius Vygaušas Ušackas, Mindaugas Nefas, vietinis lietuvis tremtinys. Gintauto Alekno nuotr.

kiais galėtume jas sutvarkyti. Atstatydavome nuvirtusius kryžius, tvoreles, aptvarkydavome aplinką. Vietiniai žmonės nesiliaudavo stebėtis, kad mes čia atkeliavome iš tolimosios Lietuvos, pėsčiomis trankomės po Sibiro taigą ir tvarkome lietuvių kapus, anot jų, atliekame „šventą darbą“. Korbiko kapinaitės skyrėsi nuo visų kitų mūsų lankytų kapinių, jos buvo gana neblogai sutvarkytos, kryžiai tvarkingi, nudažyti, o kapinaičių centre stovi vietinio tremtinio kadaise išdrožta Švč. Mergelės Marijos skulptūra. Tai vienas nuostabiausių paminklų lietuvių tremtiniams Sibire.

Lankant ir tvarkant kapines nustebino tai, jog dauguma tremtinių palaikų išvežta į Lietuvą. Ant daugelio kryžių buvo įrėžti užrašai – išvažiuo į Lietuvą. Matydamas tai vis prisimindavau savo tėčio pasakojimus, kaip jis į Lietuvą parsivežė savo

senelį, mano prosenelį. Manau, daugelis tremtinių visą gyvenimą vylėsi bent jau amžino poilsio atgulti gimtojoje žemėje.

Bekeliaudami po Sibiro taigą turėjome pasikliauti savo sveikata, o labiausiai kojomis, kadangi su manta ant pečių pėsčiomis žygiuodavome 10-20 km per kalnus, miškus, pievas, kuriose žolės siekdavo 2 metrų aukštį. Žygiuose tekdavo saugotis meškų, man, pripratusiam prie Lietuvos miškų, neįtikėtina atrodė, jog prieš mus gali išdygti meška.

Neatskiriama „Misija Sibiras“ dalis buvo bendravimas su vietiniais. Miesteliuose sutikdavome įvairiausių tautybių žmonių, kurie nors ir stipriai surusėję, pabrėždavo savo tautybę. Sibiro gyvenvietėse sutikome ne tik lietuvių, bet ir latvių, estų, rusų, lenkų, net graikų, jie beveik visi čia apgyvendinti ne savo noru, o išstremti iš savo valstybių. Besikalbėdami su vietiniais nemažai sužinodavome apie tremtinių, tarp jų ir lietuvių, gyvenimą, daugelis pabrėždavo, jog lietuvių buvo labai darbštūs ir praktiški žmonės. Sutikti lietuvių pasakojo savo šeimų gyvenimo istorijas. Beveik visiems sunkiai sekėsi bendrauti lietuviškai, kadangi gimtoji kalba beveik užmiršta, ja bendrauta tik vaikystėje. Kelionės metu ekspedicijos dalyviai savo įspūdžius fiksavo ne tik fotojuostose, bet ir dienoraščių puslapiuose. Patirtais įspūdžiais ir išgyvenimais dalysimės su Lietuvos moksleiviais, tremtiniais, visuomene. Vienas pagrindinių šio projekto tikslų yra tautiškumo skleidimas visuomenėje.

„Misija Sibiras“ man leido pačiam tiesiogiai prisiliesti prie vis dar gyvos istorijos ir padėti ją išsaugoti, pasisemti daug dvasinės stiprybės ir pagaliau atlikti pareigą savo Tėvynei – pagerbti tautiečius.

Mindaugas Nefas

Žygyje mus lydėjo Lietuvos vėliava.

Aurimo Račiukaičio nuotr.